

جمهوری ترکیه حدود جغرافیایی

ع.ر. - امیردهی*

۱. موقعیت جغرافیایی

ترکیه در جنوب شرقی اروپا و جنوب غربی آسیا واقع شده است و بین $36/5$ و 42 درجه عرض شمالی و 26 و 45 درجه طولی شرقی در نیمکره شمالی قرار گرفته است. این کشور محل اتصال دو قاره مهم آسیا و اروپا است. منطقه جغرافیایی که ترکیه در آن قرار دارد، آناتولی و آسیای کوچک (آسیای صغیر) نیز نامیده می‌شود. سرزمین ترکیه به صورت مستطیلی قابل تصور است که طول آن از شرق تا غرب 1660 کیلومتر و عرض آن به طور متوسط 550 کیلومتر می‌باشد. ترکیه شش همسایه آسیایی و دو همسایه اروپایی دارد. کشورهای هم مرز ترکیه عبارت‌اند از: آذربایجان 9 کیلومتر، ارمنستان 268 کیلومتر، ایران 499 کیلومتر، بلغارستان 240 کیلومتر، گرجستان 252 کیلومتر، عراق 352 کیلومتر، سوریه 822 کیلومتر، یونان 206 کیلومتر.

۲. مساحت

مساحت ترکیه 780 هزار و 580 کیلومتر مربع است که 770 هزار و 760 کیلومتر مربع آن را خشکی و 9 هزار و 820 کیلومتر مربع دیگر را آب‌های داخلی تشکیل می‌دهد. ترکیه از سه طرف به دریا راه دارد. از نظر وسعت، ترکیه با $780/580$ کیلومتر مربع مساحت (کم‌تر از نصف مساحت ایران) سی و پنجمین کشور جهان به شمار می‌آید.

۳. موقعیت ژئوپولیتیک و ژئواستراتژیک

اروپایی بودن بخشی از ترکیه و آسیایی بودن بخش دیگر آن، موجب شده است این کشور، به لحاظ موقعیت ژئوپولیتیکی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار باشد. ضمن این که با فروپاشی اتحاد

* محقق و مدرس حوزه و دانشگاه.

جماهیر شوروی در اواخر قرن گذشته، بر این اهمیت افزوده شده است. کشور ترکیه از سه طرف، توسط دریا احاطه شده است: دریای سیاه در شمال، دریای مدیترانه در جنوب و دریای اژه در غرب. در شمال غربی، دریای داخلی مهمی به نام دریای مرمره وجود دارد که از سمت شمال به وسیله تنگه مهم و استراتژیک بوسفور به دریای سیاه و از طریق تنگه مهم داردانل به دریای اژه متصل می‌گردد.

این کشور گرچه در تقسیم‌بندی کشوری از ۸۱ استان تشکیل شده است، اما به لحاظ جغرافیایی به هفت منطقه تقسیم می‌شود که عبارت است از: منطقه شمال آناتولی (منطقه دریای سیاه)، منطقه مرمره که شامل دریای مرمره و بخش اروپایی این کشور می‌شود، منطقه اژه، منطقه مدیترانه (جنوب ترکیه)، منطقه آناتولی مرکزی، منطقه آناتولی شرقی و منطقه جنوب شرقی آناتولی. (فلاح‌زاده، ۱۳۸۴، ص ۲۳).

۴. جغرافیای انسانی و زبانی

در حال حاضر ترکیه دارای جمعیتی جوان و پویا است. علت این امر، سیاست دولت بعد از استقلال این کشور در سال ۱۹۲۳ است که در جهت افزایش جمعیت گام برداشت. طبق سرشماری سال ۲۰۰۵، جمعیت ترکیه به ۶۹/۶۶۰/۵۵۹ نفر رسیده است. (ر.ک: سایت ویکی پدیا دانشنامه آزاد) (<http://fa.wikipedia.org>). نرخ رشد جمعیت در این کشور، در مناطق جنوبی آناتولی، در مقایسه با شمال و غرب کشور کم‌تر است. در قسمت جنوب شرقی آناتولی، به خصوص در مناطقی که باران کافی می‌بارد، مانند دامنه‌های جنوب شرقی کوهستان‌های توروس (Toros) و مناطق کوهستانی سیرت و ماردین، تمرکز جمعیت بالا است و هر چه که به طرف جنوب می‌رود، به خاطر خشک‌سالی‌های موردی، جمعیت رو به کاهش است.

مردم ترکیه عمدتاً از دو گروه ملی ترک ۷۴٪ و کرد ۲۵٪ هستند. کردهای ترکیه به طور کلی در جنوب شرقی و شرق کشور زندگی می‌کنند. تنها زبان رسمی این کشور ترکی است. گروه‌های ملی کوچک‌تر در ترکیه عبارت‌اند از آذری (شمال شرق)، لازها (شمال)، عرب‌ها (جنوب) و ارمنی‌ها (استانبول).

در میان شهرهای ترکیه، استانبول به لحاظ موقعیت جغرافیایی ویژه و تمرکز فعالیت‌های تجاری و بازرگانی و همچنین پیشینه تاریخی و امکانات سیاحتی و گردشگری دارای تمرکز جمعیتی بیش‌تری است.

۵. نظام اقتصادی

ترکیه کشوری است با نظام اقتصادی سرمایه داری و متکی بر پایه اقتصاد بازار آزاد، که در آن، بخش خصوصی از نقش رو به رشدی برخوردار است. در سال ۱۹۹۹ ترکیه به جمع بیست کشور اقتصاد پویا موسوم به G-20 پیوست. این کشور از سال ۱۹۹۶ با اتحادیه اروپایی دارای اتحادیه گمرکی است. و بر اساس نشست سران اتحادیه در هلسینکی در دسامبر ۱۹۹۹ به عنوان نامزد رسمی عضویت در اتحادیه پذیرفته شد. از آن زمان به بعد دولت ترکیه، نسبت به هماهنگ‌سازی مقررات و قوانین اقتصادی با استانداردهای اتحادیه اروپایی اقدام کرده است.

(<http://www.turkishembassy.org/business/economy/bankinginfo.htm>)

از سوی دیگر، ایالات متحده آمریکا نیز متعهد به اجرای طرح‌های مهم اقتصادی در این کشور شده است که از جمله آن می‌توان به طرح خط لوله باکو - جیحان و ایجاد مناطق صنعتی در ترکیه نام برد.

۶. جمعیت و گرایش‌های اقتصادی

تا پیش از دهه ۵۰ میلادی، عمده مردم ترکیه به فعالیت‌های کشاورزی مشغول بودند و پس از آن، وقتی روش‌های مکانیزه در بخش کشاورزی افزایش یافت و بخش صنعت رشد نمود، گرایش مردم به کارهای خدماتی و صنعتی افزایش یافت به طوری که در اوایل دهه ۹۰ میلادی، ۴۰٪ افراد شاغل در ترکیه، در بخش کشاورزی مشغول به کار بودند. این در حالی بود که در دهه ۶۰ این آمار به بیش از ۶۶٪ می‌رسید. امروزه عمده جمعیت شاغل در بخش اقتصادی، هم‌چنان در بخش کشاورزی فعال‌اند و به این ترتیب، بخش خدمات، به خصوص جهان‌گردی و صنعت، در مرتبه بعدی قرار دارند. (قاسمی، ۱۳۷۴، ص ۱۱۱).

۷. پرچم ترکیه

طرح اصلی پرچم ترکیه مدرن عبارت است از ماه و ستاره سفید با زمینه سرخ رنگ. این طرح مربوط به علایمی است که امپراتورهای ترک سلجوقی و عثمانی به عنوان پرچم استفاده می‌کردند. ماه و ستاره از نمادهای اصلی ایلات ترکی بود که از سده دهم میلادی در قالب امپراتوری‌های غزنوی، سلجوقی و خوارزمی بخش زیادی از خاورمیانه، آسیای میانه و آسیای صغیر (آناتولی) را در کنترل خود داشتند. امپراتوری عثمانی نیز در سده دوازده میلادی این پرچم را به عنوان نشانه دولت

نگاه داشت. از آنجا که سلاطین عثمانی در عین حال عنوان خلیفه مسلمین را داشتند طرح این پرچم به عنوان نماد اسلام ظاهر گردید. اکنون شمار بسیاری از کشورهای اسلامی ماه و ستاره را به صورت‌های مختلف به پرچم خود افزوده‌اند. نشانه هلال احمر نیز از این تأثیر به کنار نبوده است. صلیب سرخ جهانی در سال ۱۸۶۲ توسط هنری دونانت، بازرگان سوئیسی، تأسیس شد و چون نشانه دولت سوئیس و علامت دیانت مسیح را بر آن نهادند، هلال احمر به عنوان برابر اسلامی آن بعد از جنگ جهانی اول شکل گرفت.

از جمله کشورهایی که نماد ماه و ستاره را روی پرچم کشورشان دارند می‌توان از آذربایجان، ازبکستان، الجزایر، پاکستان، ترکیه، ترکمنستان، تونس، سنگاپور، مالزی، و موریتانی نام برد. (ر.ک: سایت ویکی‌پدیا (دانشنامه آزاد) (<http://fa.wikipedia.org>)).

وضعیت سیاسی

۱. پیشینه تاریخی

آنچه که امروزه ترکیه فعلی را تشکیل می‌دهد، در حقیقت بقایای امپراتوری ۶۰۰ ساله عثمانی است که پس از فروپاشی این امپراتوری در سال ۱۹۲۳ و تسلیم شدن سلطان عثمانی در برابر شرایط سنگین قرارداد صلح با متفقین، توسط مصطفی کمال پاشا، فرمانده قوای دفاعی داردانل در جنگ جهانی اول که بر ضد دولت مرکزی و سلطان عثمانی در آنکارا قیام کرده بود، بنیان گذاشته شد. وی بعدها، به آتاتورک، یعنی پدر ترک، مشهور شد.

(<http://www.turkishembassy.org/governmentpolitics/index.htm>)

امپراتوری عثمانی که خود جانشین امپراتوری سلجوقی در سال ۱۲۹۹ میلادی شده بود، در زمان اوج قدرت و حکومت خود، بر بخش عمده حوزه بالکان امروزی، سرزمین‌های مصر، عراق، عربستان، الجزایر، سوریه و مجارستان تسلط داشت، اما با مرگ سلطان سلیمان قانونی، هشتمین و قدرتمندترین پادشاه امپراتوری عثمانی در سال ۱۵۶۶، ضعف و فساد داخلی این امپراتوری را فرا گرفت و از این پس امپراتوری عثمانی تا آخرین روزهای حیات خود در حالت دفاعی قرار گرفت تا این‌که پس از جنگ جهانی دوم و به واسطه حمایت این امپراتوری از آلمان‌ها از یک سو و ظهور جنبش‌های استقلال‌طلبانه در داخل امپراتوری عثمانی از سوی دیگر، بسیاری از سرزمین‌های تحت سلطه عثمانی در عربستان، سوریه، عراق و آفریقا، با امضای قرارداد ترک مخاصمه و ایجاد صلح «مودروس» در سال ۱۹۱۸، به دست متفقین افتاد و سرانجام

مجلس کبیر ملی، در نوامبر ۱۹۲۲ (۱۳۴۲ ق) با خلع سلطان عثمانی، به عمر این امپراتوری پایان داد.

با ایجاد هرج و مرج در فاصله زمانی ۱۹۱۸ تا ۱۹۲۳، آتاتورک، پا به عرصه سیاسی و اجتماعی ترکیه نهاد و توانست به واسطه توانایی‌هایی که از خود در جنگ جهانی اول نشان داده بود، محبوبیت زیادی به دست آورد. وی، پس از مشخص شدن حدود ترکیه امروزی به واسطه عهدنامه لوزان، به عنوان نخستین رئیس جمهور ترکیه برگزیده شد.

تغییرات فرهنگی و اجتماعی، از جمله مخالفت با مداخله مذاهب در سیاست، ترویج بی‌حجابی و برداشتن حجاب اسلامی، حذف رسم‌الخط ترکی (حروف عربی) و جای‌گزینی آن با حروف لاتین، تغییر تقویم از اسلامی به میلادی و در یک نگاه، ترویج فرهنگ غربی، از مهم‌ترین اقدامات آتاتورک، طی حاکمیت ۱۵ ساله خود بر این کشور نوظهور بود.

عصمت اینونو، دومین رئیس جمهور ترکیه نیز راه و مرام آتاتورک را دنبال کرد، تا این که با وقوع جنگ جهانی دوم، تغییراتی در سیاست داخلی و خارجی این کشور، از جمله روی آوردن به نظام چند حزبی و گرایش به غرب به وجود آمد. در ژانویه ۱۹۴۶ حزب دموکرات در این کشور به رهبری جلال بایار تأسیس شد و توانست در انتخابات سراسری سال ۱۹۵۰ اکثریت آرا را به دست آورده و زمام امور را تا سال ۱۹۶۰ در دست داشته باشد که در این سال، با کودتای نظامی علیه او دستش از حکومت کوتاه شد.

از سال ۱۹۶۰ تا ۱۹۶۵، کشور به وسیله دولت‌های ائتلافی اداره شد اما در سال ۱۹۶۵ حزب عدالت به رهبری سلیمان دمیرل توانست اکثریت آرا را به دست آورد. به دلیل وقوع آشوب‌های اجتماعی و مشکلات اقتصادی کشور، ترکیه کودتای نظامی دیگری را در سال ۱۹۷۰ تجربه کرد که دو سال حکومت نظامی در پی داشت. پس از آن، مجلس کبیر ملی، فخری کوروترک را به عنوان ششمین رئیس جمهور ترکیه برگزید.

طی دهه هفتاد میلادی، هیچ دولت اکثریتی نتوانست تشکیل شود و کشور همواره با دولت‌های ائتلافی اداره می‌شد. دخالت ارتش در امور کشور، در اواخر این دهه، هم‌چنین نارضایتی‌های عمومی، بار دیگر ترکیه را به لحاظ سیاست داخلی فلج کرد، تا این که در سپتامبر ۱۹۸۰ کودتای دیگری به رهبری ژنرال کنعان اورن رئیس ستاد مشترک ارتش ترکیه رخ داد و وی قدرت سیاسی را تا اواخر دهه ۸۰ به دست گرفت. اورن با تشکیل یک هیئت شش نفره، با عنوان شورای امنیت ملی، فعالیت بسیاری از احزاب را ممنوع و یا محدود کرد و قانون اساسی این کشور را که در اوایل دهه ۷۰ تغییر یافته بود، بار دیگر تغییر داد.

وضعیت متلاطم سیاسی در ترکیه، با درجه‌ای پایین‌تر، در دهه‌های ۸۰ و ۹۰ میلادی نیز ادامه داشت تا این‌که بار دیگر با پیروزی حزب رفاه، نجم‌الدین اربکان در سال ۱۹۹۶ روی کار آمد اما با دخالت ارتش این کشور در براندازی خاموش دولت وی و محرومیت پنج ساله او از فعالیت سیاسی، تنش سیاسی در این کشور شدت یافت. (فلاح زاده، پیشین، ص ۳۹-۳۷).

۲. ساختار سیاسی

قانون اساسی ترکیه به ترتیب در سال‌های ۱۹۷۱، ۱۹۷۳ و ۱۹۷۴ در پی تحولات داخلی، دچار تغییراتی گردید و سرانجام در سال ۱۹۸۲ قانون اساسی جدید این کشور به همه پرسی گذاشته شد. مردم این کشور با اکثریت (بیش از ۹۰٪) به این قانون رأی مثبت دادند. طبق ماده ۱ قانون اساسی سال ۱۹۸۲، نوع حکومت کشور ترکیه جمهوری است. در ماده ۲ قانون، مشخصات جمهوری ترکیه با عنوان‌های دموکراتیک، غیر دینی، دارای نظام اجتماعی مبتنی بر حمایت قانون و مفاهیمی چون صلح عمومی، انسجام، عدالت ملی، احترام به حقوق بشر و وفاداری به ناسیونالیسم آتاترک، ترسیم شده است.

ترکیه دارای سه قوه قضاییه، مقننه و مجریه است که طبق قانون، مستقل از یک‌دیگر عمل می‌کنند. حکومت این کشور از نوع ریاستی - پارلمانی است؛ به این معنا که رئیس‌جمهوری که از طرف پارلمان برای یک دوره هفت ساله منصوب می‌شود، حق عزل نخست‌وزیر را دارد و بدون تصویب پارلمان، در مواقع بحرانی می‌تواند وضعیت فوق‌العاده اعلام نماید و یا با صدور فرمان، قانون وضع کند. در حالت عادی رئیس‌جمهور می‌تواند قوانین مصوب پارلمان را وتو کند اما پارلمان می‌تواند بار دیگر قانون مذکور را با جرح و تعدیلاتی و یا با توضیحات، نزد رئیس‌جمهور بفرستد و رئیس‌جمهور حق ندارد از تصویب قانون مذکور خودداری ورزد. شایان توجه است که رئیس‌جمهور در مواقع بحرانی می‌تواند پارلمان را منحل کند و خواستار انتخابات جدید شود.

هم‌چنین قانون اساسی یک شورای مشورتی دولتی را در نظر گرفته است تا به رئیس‌جمهور، در انجام وظایفی که به عهده دارد کمک نماید. اعضای این شورا، رؤسای جمهور سابق، قضات بازنشسته دادگاه قانون اساسی و رؤسای پیشین ستاد مشترک ارتش هستند. بیست عضو از این اعضا به مدت شش سال از طرف رئیس‌جمهور و ده عضو دیگر از طرف خود اعضای شورا انتخاب می‌شوند. (قاسمی، پیشین).

۳. وضعیت احزاب و گروه‌های سیاسی

نخستین حزب در ترکیه، پس از استقلال در سال ۱۹۲۳، حزب جمهوری‌خواه خلق CHP بود که به وسیله کمال آتاتورک بنیان گذاشته شد و تا ۲۳ سال، بدون این که رقیبی داشته باشد، اداره کشور را در دست گرفت. اما ظهور نخستین حزب مخالف در اواخر دهه ۴۰ میلادی، با عنوان حزب دموکرات که اعضای آن از حزب جمهوری‌خواه خلق منشعب شده بودند، نقطه عطفی در تحولات احزاب سیاسی در ترکیه محسوب شد و این کشور تا اواخر دهه ۵۰ میلادی به وسیله این دو حزب اداره گردید.

اما دخالت نظامیان در عرصه سیاست داخلی این کشور در اوایل دهه ۶۰ میلادی و ممنوع شدن فعالیت حزب دموکرات، موجب روی کار آمدن احزاب ائتلافی و تعدد و تضعیف احزاب سیاسی گردید. فعالیت احزاب سیاسی در ترکیه در حال ورود به مرحله جدید بود که دخالت مجدد نظامیان در سیاست و خارج کردن قدرت از دست سیاسیون در سال ۱۹۷۱، روند دموکراتیزاسیون و لیبرالیزه کردن کشور را دچار تزلزل کرد. این روند به رغم دور شدن نظامیان از قدرت و تحویل سریع آن به سیاسیون در طول دهه ۷۰ هم‌چنان ادامه داشت تا این‌که افزایش ترور و هرج و مرج در کشور، از جمله عدم تفاهم احزاب بر سر انتخاب رئیس‌جمهور در مجلس، موجب بازگشت نظامیان به عرصه سیاست در ابتدای دهه ۸۰ گردید و تمام احزاب سیاسی کشور منحل و برخی از شخصیت‌های احزاب مهم دستگیر و زندانی شدند.

این روند - ضعف احزاب و تشکیل دولت‌های ائتلافی و شکننده بودن آن و دخالت‌های نظامیان در حوزه سیاسی - در طول دهه ۸۰ و ۹۰ میلادی ادامه داشت ولی از سال ۱۹۸۳ برخی احزاب گذشته، بار دیگر فعالیت خود را آغاز کردند.

اکنون در ترکیه احزاب متعددی وجود دارد، اما تنها چند حزب سیاسی در مجلس نمایندگان دارای کرسی نمایندگی است. برخی سیاستمداران ترک بر این عقیده‌اند که تعدد احزاب در این کشور نشانه وجود دموکراسی در ترکیه است اما برخی دیگر بر این باورند که احزاب کوچک‌تر، صرفاً به منظور منافع شخصی و چانه زنی با احزاب دیگر تأسیس شده‌اند. برخی صاحب نظران نیز علت افزایش احزاب سیاسی را فقدان دموکراسی در داخل احزاب و عدم اجازه به افراد حزبی در بیان آزادانه عقاید و اندیشه‌های خود می‌دانند، که در نتیجه موجب تجزیه در احزاب بزرگ و تأسیس احزاب سیاسی کوچک می‌گردد. هر کدام از احزاب برای ورود به مجلس باید حداقل ۱۰ درصد از کل آرا را در سطح کشور کسب نمایند.

طبق آمار رسمی، در حال حاضر بیش از ۳۵ حزب سیاسی در ترکیه فعالیت می‌کنند. برخی از احزاب با تقسیم‌بندی سیاسی عبارت‌اند از:

احزاب راست:

۱. راست میانه رو: حزب راه راست و حزب مام میهن.
۲. راست افراطی: حزب حرکت ملی‌گرا و حزب جوان.
۳. راست محافظه‌کار: حزب سعادت و حزب عدالت و توسعه.

احزاب چپ:

۱. چپ غرب‌گرا: حزب جمهوری خواه خلق، حزب دموکراتیک چپ.
 ۲. چپ شرق‌گرا: حزب دموکراتیک خلق (دهاپ).
- از دیگر احزاب و گروه‌های سیاسی ترکیه می‌توان به کنگره خلق کردستان، حزب فضیلت (رفاه)، حزب ترکیه دموکراتیک، حزب کارگر، حزب عدالت بزرگ، حزب ترکیه متحول، حزب تولد نوین، حزب همبستگی و آزادی و حزب صلح دموکراسی اشاره کرد.
- اما به موجب قانون اساسی سال ۱۹۸۲، فعالیت تمام انجمن‌ها، اتحادیه‌ها، سازمان‌های کارگری و بازرگانی در موضوعات سیاسی ممنوع اعلام شده است.

۴. آخرین تحولات سیاسی در ترکیه

در سال‌های اخیر، تحولات چشم‌گیری در عرصه سیاسی ایجاد شده است. مهم‌ترین جریان اسلام‌گرایی در دهه ۹۰ و پس از آن ظهور کرد که گزارش این جریان به اجمال چنین است:

در سال ۱۹۹۴ وقتی حزب رفاه به رهبری اربکان در انتخابات شهرداری‌ها پیروز شد، اردوغان شهردار استانبول گردید. پس از آن، طی کودتای آرامی به وسیله ارتش در سال ۱۹۹۸ اربکان از نخست‌وزیری کنار گذاشته شد و به وسیله دادگاه از فعالیت‌های سیاسی منع گردید. نمایندگان طرفدار این حزب در پارلمان، دست به تشکیل حزب جدیدی به نام فضیلت زدند. این حزب نیز با به دست آوردن بیش از ۱۵٪ آرا در انتخابات ۱۹۹۹، ورود قدرت‌مندی به عرصه سیاست داشت و همین امر باعث شد سکولارها و نظامیان در ترکیه احساس خطر کنند و فعالیت‌های این حزب نیز سرانجام در سال ۲۰۰۱ به وسیله دادگاه ممنوع شد. این امر موجب انتقاد اردوغان، شهردار استانبول، از نظامیان و مخالفت با حزب فضیلت گردید و به دنبال آن نیز به وسیله دادگاه به اتهام تحریک، محکوم و زندانی شد.

پس از ممنوعیت فعالیت‌های حزب فضیلت، اسلام‌گرایان بار دیگر در قالب دو حزب ظهور یافتند؛ اسلام‌گرایان محافظه‌کار به رهبری رجایی کوتان که حزب سعادت را تشکیل داد، و شاخه عمل‌گرا به رهبری اردوغان و عبدالله گل که حزب عدالت و توسعه را بنیان گذاشتند. این حزب توانست در آخرین انتخابات مجلس بیش‌ترین آرا را به دست آورد و در حال حاضر (سال ۲۰۰۶) دولت این کشور را در اختیار دارد. حاکمیت حزب عدالت و توسعه با حمله آمریکا به عراق و سرنگونی صدام هم‌زمان شد و عدم همراهی دولت با آمریکا در حمله به عراق به محبوبیت عمومی این حزب افزود. این حزب خواهان روابط راهبردی با آمریکا است و رهبران آن مواضع تندى علیه جنایات اسرائیل در پیش گرفته و اقدامات سرکوب‌گرانه آن را محکوم کرده‌اند و در عین حال تلاش زیادی دارند تا شرایط عضویت ترکیه در اتحادیه اروپا را فراهم سازند. (قاسمی، پیشین، ص ۵۰).

وضعیت اجتماعی

۱. آداب و رسوم

جامعه امروز ترکیه که به نوعی وارث امپراتوری پر آوازه دیروز است، دارای آداب و رسوم و فرهنگ بسیار غنی است. در این جامعه، تفاوت آشکاری میان روستائیان و شهرنشینان شهرهای بزرگ دیده می‌شود و در واقع سنت‌گرایی و تجددخواهی در تقابل با یک‌دیگر نمودهای ویژه‌ای یافته‌اند. شایان ذکر است که تغییراتی در آداب و رسوم مردم ترکیه، پس از فروپاشی دولت عثمانی و روی کار آمدن آتاتورک آغاز شده است.

از ویژگی‌های فرهنگی جامعه ترکیه، احترام فراوانی است که کوچک‌تر به بزرگ‌تر می‌گذارد، مانند بوسیدن دست بزرگ‌ترها، مصادیق این حرمت‌گذاری در آداب و رسوم و رفتار اجتماعی ترکان به روشنی به چشم می‌خورد.

در شهرهای ترکیه تقریباً هیچ محله‌ای را نمی‌توان یافت که دارای قهوه‌خانه نباشد. این قهوه‌خانه‌ها به صورت پاتوقی برای اقشار مختلف، از افراد عامی گرفته تا دانشجویان و طرفداران احزاب سیاسی در آمده است. جایگاه ویژه قهوه‌خانه در حیات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ترکیه دارای پیشینه‌ای طولانی و پر ماجرا در دوران امپراتوری عثمانی می‌باشد. (ابوالقاسمی و اردوش حسین، ۱۳۷۸، ص ۲۴۸).

ترک‌ها به آراستگی و نظافت ظاهر خود اهمیت بسیار می‌دهند و می‌توان گفت آراستگی ظاهر را بر رنگین بودن سفره مقدم می‌شمارند.

برخی از آداب و رسوم ویژه مردم ترکیه به شرح زیر است:
 - ارجحیت دادن و یا تمایل داشتن به داشتن فرزند ذکور؛
 - برگزاری مراسم با شکوه جهت ختنه فرزندان ذکور؛
 - برگزاری مراسم با شکوه جهت اعزام فرزندان ذکور به خدمت سربازی؛
 - برگزاری مراسم باشکوه جهت وصلت (عروسی)؛
 - به فرار واداشتن دختری که خانواده‌اش راضی به چنین وصلتی نیست، توسط خواستگار و بستگان او؛^۱

- خون خواهی ارثی به صورت فردی و قبیله‌ای؛^۲
 - جمع آوری پول در مراسم عروسی و تهیه جهیزیه مشترک توسط عروس و داماد؛
 - برگزاری مراسم عزاداری برای شخص متوفی، همانند ایرانیان؛
 - تعصب به محل تولد و زندگی و محبوب شمردن آن؛
 - روابط اجتماعی درون گروهی قومی؛
 - برگزاری مراسم نوروز، به خصوص توسط شیعیان و کردها؛
 - احترام به بزرگان (سال‌مندان) و کمک به کودکان، زنان و بینوایان؛
 - علاقه‌مندی به مسابقات و برنامه‌های ورزشی، فرهنگی، هنری و سنتی؛
 - علاقه‌مندی به غذاهای محلی و سنتی. (حکیم‌پور و مرجانی، ۱۳۷۳، ص ۳۵).

۲. پایبندی‌های خانوادگی

آنچه مسلم است این است که خانواده‌های ترک از تأثیر ورود ارزش‌های غربی به صحنه اجتماعی بی‌نصیب نمانده‌اند، اما به دلیل دیرپایی و دوام نظام سنت‌های حاکم، در این زمینه تأثیرپذیری با مقاومت بیش‌تری روبه‌رو شده است. بازتاب چنین ویژگی را می‌توان در وجود هم‌زمان صورتهای متفاوتی از ازدواج و خانواده در جامعه ترکیه مشاهده نمود. خانواده‌ها از شکل سنتی و گسترده و هم‌بسته به سوی خانواده‌های هسته‌ای و کوچک‌گرایش یافته است، اما این مسئله در همه مناطق ترکیه صادق نیست. بنا بر بررسی‌های انجام شده توسط «یونیسف»، از هر ۱۰۰ خانواده ساکن در شمال و شرق ترکیه به ترتیب ۴۸ و ۴۰ خانواده از نوع خانواده گسترده و سنتی

۱. این رسم در روستاها مرسوم می‌باشد.

۲. این خصلت مردم ترکیه درگذشته رواج بیش‌تری داشته و در حال حاضر کم‌تر در بین مردم رواج دارد.

است و این در حالی است که در مناطق غربی ۷۳٪ از خانواده‌ها، کوچک و هسته‌ای می‌باشند. (قاسمی، پیشین، ص ۳۹).

در مناطق روستایی، خانواده‌ها در مورد انتخاب زوج مناسب برای فرزندان خود، بسیار درگیر هستند ولی در مناطق شهری، ازدواج بنا به درخواست و انتخاب طرفین صورت می‌گیرد. در ترکیه ازدواج دختران و پسران زیر ۱۸ سال، برخلاف قانون است و میانگین سن ازدواج برای مردها ۲۵ و برای زنان ۲۲ سال است. در خانواده‌های سنتی، به ویژه در جوامع روستایی، معمولاً تلاش می‌شود تمامی تشریفات که به عروسی ختم می‌گردد، اجرا شود و شاید یکی از عوامل به وجود آورنده پدیده‌ای به نام «کیزکچیرماک» یا «دختر ربایی»^۱، رهایی از بار سنگین این تشریفات متعدد است.

از دیگر ویژگی‌های ازدواج در ترکیه، رواج «ازدواج‌های فامیلی» است. به رغم هشدارهای وسایل ارتباط جمعی در مورد آثار سوء این‌گونه ازدواج‌ها بر روی نسل‌ها، حدود یک پنجم ازدواج‌ها فامیلی بوده و ۷٪ آن در میان فامیل‌های نزدیک می‌باشد. در شرق ترکیه ۲۳٪ و در جنوب و شمال ۲۰٪ از ازدواج‌ها فامیلی است.

۳. اعیاد و آیین‌های بزرگ دینی

عید قربان: این عید بزرگ‌ترین عید مذهبی رسمی ترکیه است و بنا بر سنت اسلامی، شهروندان در این روز قربانی می‌کنند. در این عید، چهار روز، یعنی روزهای دهم، یازدهم، دوازدهم و سیزدهم ماه ذی‌الحجه، تعطیل رسمی است.

عید فطر: این عید دومین عید بزرگ رسمی محسوب می‌گردد و سه روز اول، دوم و سوم ماه شوال تعطیل می‌باشد. این عید در ترکیه به دلیل مصرف زیاد آب نبات و شکلات، به خصوص برای هدیه دادن به کودکان، به «شکر بایرامی» (Seker Bayrami) نیز معروف است. شب‌های قندیل: علت نام‌گذاری این شب‌ها به شب‌های قندیل (کاندیل)، سنت بر افروختن شمع و چراغ بر مناره‌های مساجد است. این شب‌ها عبارت‌اند از:

۱. شب میلاد پیامبر اسلام ﷺ که به «مولید کاندیلی» معروف است و دوازدهم ماه ربیع الاول می‌باشد.

۱. دختر ربایی به معنای فرار دختر از خانه، همراه با خواستگار و اجرای عقد شرعی و در صورت تمایل و امکان، عقد قانونی است.

۲. شب اولین جمعه ماه رجب: که به «رغائب کاندیلی» معروف است.
۳. شب معراج: این شب هم‌زمان با شب مبعث (۲۷ رجب) و به «میراج کاندیلی» معروف است.
۴. شب نیمه شعبان: این شب به «برات کاندیلی» شهرت دارد.
- روز عاشورا: در شهرهای بزرگ، به خصوص استانبول، طبق سنت به جای مانده از دوره عثمانی، در روز عاشورا نوعی آش شیرین به نام «عاشوره» پخته می‌شود. تعداد مواد به کار رفته در این آش می‌بایست به عدد ده برسد. علویان در روز عاشورا همانند ایام دهه اول محرم و بخشی از دهه دوم همان ماه، روزه می‌گیرند. مراسم عزاداری شیعیان جعفری برای حسین بن علی علیه السلام قبلاً پنهانی انجام می‌شد، اما این مراسم امروزه در مناطق شیعه‌نشین استانبول و برخی مناطق دیگر، با شکوهی بسیار برگزار می‌شود. گفتنی است در این مراسم تعداد بسیاری از شهروندان اهل سنت و علویان ترکیه نیز شرکت می‌کنند. (ابوالقاسمی، اردوش حسین، پیشین، ص ۲۶۸).
- شب قدر: مسلمانان ترکیه، بر این باورند که شب ۲۷ ماه رمضان شب قدر است و تا پاسی از شب را در مساجد با قرائت قرآن کریم و ادعیه و سرودهای دینی و نماز، احیا می‌دارند.

۴. قومیت‌ها

از آن‌جا که ترکیه در قرون گذشته محل اختلاط گروه‌های مختلف نژادی و فرهنگی بوده است، تعدد نژادی و قومی را در این سرزمین می‌توان به چشم دید. مهم‌ترین تأثیر نژادی در این سرزمین مربوط به تاخت و تاز و استیلای ترک‌های آسیای مرکزی (مغولستان و سرحدات چین) است. از زمان عثمانیان، اختلاط ترک‌های مهاجم با نژاد مدیترانه‌ای، ترکیب جدید نژادی «مدیترانه‌ای - مغولی» را به وجود آورده است که وجه غالب نژادی در این کشور به شمار می‌رود.

طبق آمار ذکر شده در رسانه‌های گروهی ترکیه، ۸۵٪ جمعیت این کشور ترک و ۱۵٪ اقلیت‌هایی چون کردها، ارمنه، گرجی‌ها، یونانی‌ها و عرب‌ها^۱ می‌باشند. کردها به عنوان بزرگ‌ترین اقلیت ترکیه (با جمعیتی حدود ۱۵ تا ۲۰ میلیون نفر) (ابوالقاسمی و اردوش حسین، پیشین، ص ۱۱۳) به حساب می‌آیند که بیش‌تر در جنوب شرقی این کشور ساکن‌اند. ارمنه بیش‌تر در اطراف دریاچه وان، گرجی‌ها در سواحل دریای سیاه، یونانی‌ها در استانبول و اعراب ترکیه در کنار مرزهای عراق و سوریه و در جنوب شرق ترکیه اسکان گزیده‌اند.

۱. عرب‌های ترکیه حدود ۲ میلیون نفر تخمین زده می‌شوند.

در میان اقلیت‌های ترکیه، کردها و ارمنه سعی در حفظ اصالت قومی و مذهبی خود نموده و به این لحاظ نیز مورد توجه دولت‌های ترکیه بوده‌اند.

۵. لباس رسمی

ترکان در عهد عثمانی به رغم هم‌زیستی و همسایگی با اروپائیان، هیچ تمایلی به تقلید از نوع پوشاک آنان نداشتند، اما پس از انحطاط عثمانیان، تقلید از نوع پوشاک به طور نامحسوس در بیش‌تر اقشار، به استثنای روحانیون، پدیدار شد و این خود به تدریج زمینه خودباختگی را برای مردم ترکیه به ارمغان آورد.

تحول بنیادین در نوع پوشاک ترکان، در سال‌های آغازین عصر جمهوری آغاز شد. در روستاها مردان کم‌تر از لباس‌های محلی استفاده می‌کنند، اما پوشش زنان غالباً سنتی است. آویختن کراوات در شهرها و حتی روستاها به دلیل اجباری بودن آن برای دانش‌آموزان پسر، رایج است. پوشیدن نوعی شلوار که تا اندازه‌ای شبیه شلوار کردی می‌باشد، در بسیاری از روستاها رواج دارد. بسیاری از زنان نیز در روستاها و شهرهای کوچک از شلوارهای بسیار گشاد و رنگی استفاده می‌کنند. استفاده از نوعی دستار کوچک و لباده، به رغم ممنوعیت این نوع پوشش، در میان برخی از مؤمنان رایج است. در محله فاتح استانبول که مذهبی‌ترین محله این شهر به شمار می‌رود، بیش‌تر از این پوشش استفاده می‌کنند. هم‌چنین این پوشش در میان برخی از طریقت‌های صوفیه متداول است.

گفتنی است در شهرهای بزرگ، مانند آنکارا، استانبول و از میر پوشش مردان و زنان کاملاً غربی می‌باشد. (فلاح زاده، پیشین، ص ۸۹-۹۰).

۶. موقعیت زنان

دوران عثمانی را باید عصر تاریکی زندگی زنان ترکیه دانست. در این دوران زنان بدون برخورداری از هرگونه حقی، روزگار سختی را سپری کردند. آنان حق حضور در جامعه، بهره‌مندی از سواد و امکان تحصیل یا اشتغال را نداشتند و در این دوران در واقع هیچ بهایی به زن داده نمی‌شد. اما اواخر عهد عثمانی، آغاز توجه به این بخش از جامعه بود. در سال ۱۸۵۹ نخستین مدرسه دخترانه به سبک مدارس اروپایی، در استانبول تأسیس گردید و در پی آن، در سال ۱۸۷۰ نخستین

دانش‌سرای تربیت معلم، ویژه زنان بنا شد و اولین مؤسسه انتشاراتی ویژه بانوان نیز در سال ۱۸۹۳ راه‌اندازی گردید.

در دوران جمهوریت، آزادی حقوق به شیوه غربی به زنان اعطا شد. زنان استقلال مالی یافتند و زن و مرد روابطی تقریباً یکسان پیدا کردند. اتحادیه زنان ترکیه در سال ۱۹۲۴ تأسیس شد و پس از مدتی فعالیت، منحل گردید ولی بار دیگر در سال ۱۹۴۶ آغاز به کار نمود. این اتحادیه یک سازمان غیر سیاسی است اما اغلب در موضوعات سیاسی، به خصوص مسایل سیاسی مربوط به زنان فعالیت نموده و به صورت قوی، از سکولار حمایت می‌کند. (قاسمی پیشین، ص ۱۷۵).

در سال ۱۹۲۷، حق رأی و در سال ۱۹۳۲، درست در زمانی که ازدواج مدنی مطرح شد، حقوق مساوی برای طلاق گرفتن به زنان داده شد. بسیاری از زنان در خارج از منزل کار می‌کنند و حدود ۳۶/۷ درصد از نیروی کار جامعه ترکیه را زنان تشکیل می‌دهند. تحولات مربوط به زنان روستایی و شهری متفاوت است. زنان روستانشین معتقد به خدمت به شوهر و کار در خانه هستند ولی در شهرها سه گروه از زنان مشاهده می‌شوند: زنان کاملاً غرب‌گرا، زنان با ظاهر غربی و زنان مذهبی یا اسلام‌گرا.

زنان مسلمان در ترکیه حجاب را یک وظیفه دینی می‌شمارند، ولی دنیاپرستان (سکولارها) حجاب را به عنوان یک محرک سیاسی می‌دانند و سعی در حذف آن در دانشگاه‌ها، مدارس و ادارات دولتی دارند. (http://news.bbc.co.uk/1/hi/talking_Point/3192647.stm)

در مجموع باید گفت در روند تغییرات جامعه ترکیه در طی دهه‌های اخیر، موقعیت زنان در مقایسه با وضعیت گذشته خود (در عصر عثمانی)، تغییر یافته و نسبتاً از امتیازات و آزادی‌های بیش‌تری برخوردار گردیده‌اند. اما این دگرگونی همه جامعه زنان را به یک میزان در بر نگرفته است. همچنین در مسیر این تحولات، اهداف اصیل آزادی زنان به تدریج رنگ باخته و آنان در نهایت به نوعی از خود بیگانگی و غرب‌گرایی و گریز از هویت و اصالت‌های فرهنگ خودی متمایل گردیده‌اند. (پرند و سبحانی، ۱۳۷۳، ص ۱۱۷).

زنان مسلمان در ترکیه از نظر حکومتی هیچ حقی ندارند. آن‌ها نمی‌توانند با حجاب اسلامی در عرصه یادگیری و آموزش حضور یابند. زنان مسلمان و محجبه ترکیه در هر رده علمی که باشند، از استخدام در ادارات دولتی محروم هستند و حکومت به این قشر، به دید پایین می‌نگرد. گرچه رشد اسلام خواهی و عمل به شریعت در این دهه افزایش یافت اما حکومت و دست‌اندرکاران لائیک سعی دارند مسلمانان را از هر گونه شعائر دینی منع کنند و مظاهر غربی و فرهنگ برهنگی را در میان زنان ترکیه رواج دهند.

وضعیت دینی، فرهنگی و آموزشی

۱. پیشینه دینی ترکیه

جهانی و جاودانه بودن دین اسلام، گسترش سریع آن را به دنبال داشت و فراتر از منطقه جغرافیایی ظهور، در تمدن و فرهنگ و قومیت‌های جهان نفوذ کرد.

اسلام از خاورمیانه تا شمال آفریقا، از اروپا تا قلب آفریقای سیاه، از بیابان‌های روسیه تا مناطق جنوب شرقی آسیا را در بر گرفته است. انواع فرهنگ‌ها و قومیت‌های مختلف در این گستره ساکن هستند.

ورود اسلام به مناطق زیادی از جهان، یک تحول بزرگ و آغاز یک مقطع جدید در تاریخ آن‌ها است.^۱

پیش از ورود اسلام به ترکیه اکثر ساکنان آن‌جا را پیروان مسیحیت، یهودیت و مجوس تشکیل می‌دادند. ترکیه در قدیم با عنوان ترکستان، مناطق وسیع‌تری را شامل می‌شد و طبیعی است که ادیان و گروه‌های مذهبی فراوانی را به خود دیده است. در عصر فتوحات اسلامی از قرن اول، دین اسلام به این سرزمین آمد و در قرن دوم در آن جا گسترش یافت. چنان که آورده‌اند:

«اوایل قرن دوم هجری، آخرین درجه دولت اعراب و مسلمین توسعه پیدا کرده بود، زیرا از جبال پیرنه و جبل الطارق، و از کرانه‌های دریای مدیترانه تا ریگزار صحرای آفریقا امتداد داشت.

قسمت اعظم قاره آسیا یعنی از جزیره العرب تا ترکستان، و از دژه‌های کشمیر تا کوه‌های تاوروس «در ترکیه» در تحت حکومت مسلمانان بود.» (گوستاولویون: ۱۳۵۸، ص ۱۶۶).

با نگاه دیگر به تاریخ این سرزمین بزرگ، پیشینه دینی و چگونگی قدرت و حکومت مسلمانان را می‌توان چنین گزارش کرد:

با انشقاق در امپراطوری روم و تقسیم آن به دو بخش روم غربی و روم شرقی، قسطنطنیه مرکز روم شرقی (بیزانس) و ترکیه مرکز این امپراطوری گردید؛ اما در سال ۱۴۵۳ م که پایان قرون وسطی و آغاز تمدن جدید است، یورش سلطان محمد دوم، معروف به فاتح، به مرکز امپراطوری روم شرقی، یعنی قسطنطنیه، مسیر تاریخ را عوض نمود. امپراطوری عثمانی با این فتح عظیم گسترش یافته و تا غرب اروپا رفت و مسیحیت را به شدت مورد تهدید قرار داد؛ تمدن یونان و روم جای خود را به تمدن اسلامی داد؛ ارتش پر از حماسه عثمانی که مدیترانه قلمرو قدرتش بود و سراسر اروپای شرقی را

۱. نمونه‌ای از آن را در سال ۱۳۸۴ در جمهوری تارستان روسیه شاهد بودیم که مسلمانان تاتار، هزارمین سال ورود اسلام را در «قازان» جشن گرفتند.

تحت سیطره خود در آورده بود، ضربات کاری بر قلب امپراطوری مسیحیت زد و اتریش و ایتالیا را در تنگنای محاصره به خفقان آورد، و ترکیه را به صورت مرکز تجلی قدرت اسلام قرار داد. مناره‌ها و مساجد پر شکوهی که مسلمانان در اروپای شرقی و مرکزی ساخته‌اند از عظمت، قدرت و دامنه نفوذ سیاسی و فرهنگی آنان حکایت می‌کند. به عنوان نمونه، در استانبول مسجد سلطان احمد و مسجد ایاصوفیا که از کلیسا تبدیل به مسجد شد، اگر چه هم اکنون تحت فشار اروپا و واتیکان نماز گزاردن در آن ممنوع می‌باشد و به صورت موزه مورد بازدید هزاران جهانگرد قرار می‌گیرد، مکانی است که آثار هنری مسیحیت و آثار هنری اسلامی در آن تلفیق شده است و در کتابخانه موزه قصر توپکاجی استانبول، ۱۸ هزار نسخه خطی و هزاران جلد کتاب اسلامی موجود است.^۱

«این امپراطوری جهانی و حاکم مطلق مدیترانه که بر برج قسطنطنیه نشسته بود بزرگ‌ترین قدرت نظامی اروپا و بخش بزرگی از آسیا بوده که از غرب و یونان و آفریقای شمالی و سراسر شرق اروپا و شبه جزیره بالکان تحت قلمروش بوده و حتی یونان یکی از شهرستان‌های آن به حساب می‌آمده است.

اما به دلیل تفرقه و نفاقی که بر این قدرت رسوخ می‌کند و توطئه‌های دول استعماری، دولت عثمانی در جنگ‌های سال ۱۹۱۲ م و ۱۹۱۳ م از متفقین شکست سختی خورده و تمام نواحی اروپایی را از دست می‌دهد. سرزمین‌های عربی را انگلیسی‌ها از او گرفته و تمامی قلمروش را از پیکرش جدا نموده و آن امپراطور عظیم عثمانی به یک کشور شکست خورده تجزیه شده و کوچک تبدیل می‌شود و از آن همه کشورهای غربی و آسیایی و آفریقایی برایش استانبول و آنکارا می‌ماند و

۱. خبرگزاری آینده روشن، گزارشگر مهدی جعفری، دوشنبه ۱۹ دی ۱۳۸۴. لازم به یادآوری است که در اسفند ماه ۱۳۸۴ در مطبوعات خبر جالب زیر گزارش شده است: یکی از کوچک‌ترین قرآن‌های نفیس و خطی جهان از طرف موزه صاغب صابانچی ترکیه به مطبوعات این کشور معرفی شد. این نسخه از قرآن مجید که از طرف موزه صاغب صابانچی در یک مزایده خریداری شده است در سال ۱۶۳۵ میلادی توسط کریم بن ابراهیم شیرازی، در یک جلد و ۳۹۰ صفحه به ابعاد ۳/۵ در ۲/۲ در ۱/۵ سانتی متر نوشته شده است.

جلد این کتاب قرآن از چرم مزین به برگ‌های طلایی بوده و دارای صفحات ۲۲ سطری است. موزه صاغب صابانچی که دارای کلکسیون با ارزش هنر خطاطی است این قرآن با ارزش را در مزایده‌ای که در فوریه ۲۰۰۵ میلادی برگزار شد از یک کلکسیونر خریداری کرد.

نازان چاغمن مدیر موزه صاغب صابانچی با اشاره به این که تعداد قرآن‌های دست نویس با این ابعاد کوچک در جهان بسیار کم است گفت: یکی از خصوصیات این قرآن این است که با ذره‌بین به راحتی قابل خواندن است. وی گفت: موزه صاغب صابانچی در نظر دارد این اثر ارزنده را در ماه ژوئن سال جاری میلادی به نمایش بگذارد. (ر.ک: روزنامه جمهوری اسلامی، سال بیست و هفتم، شماره ۷۷۱۹ شنبه ۱۳ اسفند ۱۳۸۴ - ۳ صفر ۱۴۲۷، ص ۵).

مرکز قدرت جهانی اسلام به صورت آپاندیس مریض استعمار غربی در آمده و آن همه عظمت و شکوه تاریخی و مفاخر اسلامی را انکار نموده و با نظام لائیک و گرایش به قومیت ترک، نسخه استعمار و استکبار جهانی را اجرا می‌کند و ریزه خوار سرمایه داری غرب می‌شود و ملتی که با روح اسلام زنده بود و غنا و قدرت و عزت خود را از این فرهنگ می‌گرفت و ماهیت و شخصیتش بر اساس اسلام تکوین یافته بود باید تبدیل شود به شبه فرهنگی‌های فراموش کننده خویشتن». (گلی زواره، ۱۳۸۰، ص ۱۶۴-۱۶۳).

آیا این راه به همین شکل ادامه خواهد یافت یا با بیداری و خیزش جدید اسلام خواهی که در ترکیه شکل گرفته است، روند رو به رشد آن، نشان بر تحوّل دیگر و حرکت جدید به سوی گسترش فرهنگ دینی در عرصه‌های مختلف خواهد بود؟

۲. در صد پیروان ادیان، مذاهب و گروه‌های دینی

در ترکیه، در زمینه اعتقادات دینی و مذهبی یک پارچگی چندانی وجود ندارد و اعتقاد به مذاهب مختلف در میان اقشار مردم، یکی از ویژگی‌های ساختار مذهبی این جامعه محسوب می‌شود. با این حال طی تحقیقات دانشگاهی سال ۱۹۹۰ مشخص شد که حدود ۹۸٪ از جمعیت ترکیه را مسلمانان و ۲٪ را مسیحیان و کلیمیان^۱ و دیگر ادیان تشکیل می‌دهند. به رغم آمار زیاد مسلمانان ترکیه، در استانبول، کلیساهای زیادی فعال می‌باشند.

(<http://www.turkeytravelplanner.com/Religion/Index.html>)

به طور کلی پیروان ادیان در ترکیه به دو دسته تقسیم می‌شوند:

۱. پیروان اسلام: که خود به چند فرقه تقسیم می‌شوند مانند: حنفی‌ها، شافعی‌ها، علوی‌ها، شیعیان.

۲. پیروان سایر ادیان: مسیحیان (پروتستان‌ها، کاتولیک‌ها، ارامنه گریگوری) یهودیان و پیروان سایر ادیان.

امروزه جمعیت علویان ۱۵ تا ۲۰ میلیون نفر برآورد شده است. علویان خود را وابسته به حضرت علی علیه السلام یا نسل وی می‌دانند. آنان خواستار خلافت حضرت علی علیه السلام و خاندان ایشان بوده‌اند و برای ایشان برجستگی ویژه‌ای قائل هستند. علویان مسایل عبادی را به شیوه خود انجام می‌دهند و یکی از مهم‌ترین اصول اعتقادی آنان حاکمیت فرد بر زبان و دست و کمر خود می‌باشد و معتقدند این مسئله

۱. تعداد کلیمیان ترکیه حدود ۲۵ هزار نفر می‌باشد. شایان ذکر است که در ترکیه به کلیمیان، موسوی گفته می‌شود.

باعث مصونیت انسان از گناه می‌شود. پیمان اخوت نیز یکی دیگر از اعتقادات آنان است، با این‌که مبانی اعتقادی علوی از تشیع گرفته شده است، اما این اعتقادات از منابع گوناگونی تأثیر پذیرفته و با اعتقادات و آداب و رسوم موجود در آناتولی مخلوط شده و از این طریق آن‌ها کم‌کم از اعتقادات شیعیان فاصله گرفته‌اند. علویان به چهار فرقه تقسیم شده‌اند.

۳. چگونگی ورود اسلام به ترکیه

ترک‌های آسیای مرکزی در اوایل قرن یازدهم میلادی به دین اسلام گرویدند و تا پایان این قرن (بیستم) دین اسلام جای‌گزین تمامی ادیان گذشته این سرزمین گردید. از دوران بیزانس که دوران آرامش آسیای صغیر نام گرفته است، حملات ایرانیان و اعراب جهت گسترش باورهای اسلامی، در این منطقه تحولات عمیقی ایجاد کرد. اعراب، بارها آناتولی را مورد حملات خود قرار دادند و در ابتدا برخی قبایل چادرنشین جزء اولین دسته‌هایی بودند که اسلام را پذیرفتند.

۴. درصد مذاهب اسلامی

بیش‌تر مسلمانان ترکیه تابع مذهب تسنن هستند و از میان آن‌ها حنفی‌ها بزرگ‌ترین گروه محسوب می‌شوند که بیش‌تر در مرکز و غرب ترکیه سکونت دارند. شافعی‌ها با جمعیت کم‌تر در مناطق شرقی ترکیه مستقر هستند و بیش‌تر از کردها می‌باشند. (پرنده و سبحانی، پیشین، ص ۷۹). شمار پیروان حنبل بسیار اندک‌اند و معتقدان به مذهب شیعه اثنی عشری نزدیک به یک میلیون نفر می‌باشند. از جمعیت مسلمان ترکیه ۶۵٪ سنی مذهب (با گرایش‌های ذکر شده) می‌باشند و علویان در حدود ۳۳٪ از جمعیت ترکیه را به خود اختصاص داده‌اند. (<http://Leweb2.Loc.gov/Frd/cs/trtoc.html>) (۱٪ از جمعیت ترکیه نیز پیرو سایر ادیان، مانند مسیحیت و یهودیت هستند).

۵. موقعیت مسلمانان

تا پیش از نفوذ اسلام در ترکیه، مسیحیت دین مورد قبول این دیار بود اما با تسلط تدریجی سلجوقیان، دین این کشور نیز تغییر یافت و اسلام به عنوان دین رسمی شناخته شد. اکنون نیز اسلام دین بیش‌تر مردم ترکیه است و سایر ادیان نفوذ چندانی ندارند. اسلام‌گرایان ترکیه پس از سال‌ها تلاش توانسته‌اند در سه حزب سلامت ملی، رفاه و سعادت، در مجلس حضور یابند. اما در دهه گذشته، حکومت لائیک با کمک ارتش، همه هویت‌های دینی کشور را تخریب نمود و نیز

حجاب اسلامی را ممنوع و کلاس‌های قرآن را که تنها روزنه موجود میان نسل‌ها بود، محدود کرده است.

مسلمانان ترکیه در طول تاریخ حیات خود، به خصوص در دوران جمهوریت، با انواع مشکلات و مسایل ضد مذهبی و انحرافی روبه‌رو بوده‌اند.

۶. باورهای خاص مذهبی

پیروان اسلام و دیگر ادیان در ترکیه، باهم زندگی مسالمت‌آمیزی دارند، اما نوعی روابط درون گروهی و ازدواج تنها باهم مذهبیان، سبب ایجاد شکاف در میان آنان شده است. شیعیان فقط در مساجد ویژه خود حضور می‌یابند و ازدواج با غیر شیعه، به ندرت انجام می‌شود و در مراسم مذهبی نیز بیش‌تر با خودشان ارتباط دارند. اما این جدایی‌های میان مذاهب سبب ایجاد اختلاف و نزاع میان آنها نشده است؛ به طوری که میان علویان و شیعیان رابطه خوبی برقرار است. مسلمانان ترکیه، اعم از شیعه و سنی در مساجد حضور جمعی دارند ولی علویان به جای مساجد در خانه جم (Cem) تجمع می‌کنند.

نکته جالب توجه این است که برخی از زنان ترکیه با این‌که حجاب را رعایت نمی‌کنند اما خودشان را مسلمان واقعی می‌دانند و بی‌حجابی خود را دلیل بر بی‌توجهی به دین خدا تلقی نمی‌کنند. خوردن گوشت خوک در میان مسلمانان حرام است و در گوشت فروشی‌ها گوشت خوک عرضه نمی‌شود. (حکیم پور و مرجانی، پیشین، ص ۳۱).

عبادت پیروان بکتاشیه در ترکیه به زبان عربی نیست؛ آن‌ها به زبان ترکی خدا را عبادت می‌کنند. آنان هم‌چنین برای عبادت، به مساجد نمی‌روند، بلکه در خانه‌های محل‌های تجمع خود به عبادت خدا می‌پردازند. این فرقه هیچ ممنوعیتی در مصرف مشروبات الکلی ندارند. نکته جالب این است که پیروان این فرقه در ماه مبارک رمضان روزه نمی‌گیرند بلکه در ماه محرم و ۱۵ روز پس از آن، روزه‌دار می‌شوند. (<http://www.Adiyamanli.org/travel/index.php?s=1e507ee63aa1035097d7a5969317e8e9&showtopic=&pid=107&st=0&#entry107>.)

۷. کتاب‌های معتبر و معروف اسلامی از نویسندگان ترکیه

دانشمندان مسلمان ترکیه در تألیف و تصنیف کتاب‌های مذهبی، یادگارهای جالب و ستودنی از خود بر جای گذاشته‌اند. برخی از برجسته‌ترین آن‌ها عبارت است از:

- «غرالحکم و درالحکم» نوشته آمدی (دیاریگری)؛
- «ینایع الموده»، تألیف کندوز حنفی؛
- «اصل الشیعة و اصولها» تألیف پروفیسور عبدالباقی؛
- «مصباح الانس»، نوشته صدرالدین قونوی؛
- «معرفت نامه»، نوشته ابراهیم حقی؛
- «رساله نور» نوشته سعید نورسی. (حکیم پور و مرجانی، پیشین، ص ۳۴).

۸. مراکز مهم آموزشی و اسلامی

سازمان‌هایی اسلامی در ترکیه وجود دارند که در خارج از کشور فعالیت می‌کنند: گروه ملی گوروش، فدراسیون ترک، اتحادیه جماعات اسلامی، سلیمانجی‌ها و نورجی‌ها از جمله گروه‌ها و دسته‌جاتی هستند که در قالب اسلام فعالیت می‌کنند و در ترکیه و اروپا دارای پیروانی هستند. (پزند و سبحانی، پیشین، ص ۹۳).

- گروه ملی گوروش: ملی گوروش، به معنای بینش ملی است. این گروه از گروه‌های بزرگ اسلامی است که گروه‌ها و انجمن‌های کوچک، از جمله کارگران ترک، اتحادیه جوانان مسلمان در اروپا، مرکز اسلامی، اتحادیه ترک‌های اروپا و همچنین مساجد شهر هامبورگ آلمان را تحت نفوذ خود گرفته است. این گروه طرفدار نجم‌الدین اربکان می‌باشند.

- فدراسیون ترک: مرکز آن در فرانکفورت است و دارای چندین شعبه می‌باشد. اعضای این فدراسیون، طرفدار حرکت ملی هستند و خود را گرگ خاکستری می‌نامند و بر این باورند قوم ترک قوم برتر است و خواستار اتحاد تمامی ترک‌های جوان و تشکیل دولت واحد هستند.

- اتحادیه اجتماعات اسلامی: این اتحادیه، انشعابی از گروه ملی گوروش است. این گروه به تبلیغ تمامیت اسلام می‌پردازد و معتقد است در این راه باید از تمامی ابزارهای روز و پیشرفته استفاده کرد. (قاسمی، پیشین، ص ۳۲).

یکی از مراکز آموزش اسلامی در ترکیه، «مؤسسه اسلامی عالی» است که در زمینه آموزش‌های مذهبی فعالیت دارد. مدارس امام خطیب نیز برای آموزش قرآن و تربیت مبلغان مذهبی است.

۹. آموزش دینی در مدارس

آموزش دینی، پس از استقرار نظام جمهوری، تا مدت‌ها در مدارس ممنوع بود و به طور غیر قانونی انجام می‌شد و به تدریج در مدارس امام خطیب و الهیات، مشروعیت نسبی یافت. در مدارس

دولتی، در برنامه درسی دانش‌آموزان، در هفته ساعتی به تدریس قرآن اختصاص داده شده است. در ترکیه هم‌چنین آموزش‌گاه‌های قرآنی به تدریج رواج یافت.

پس از استقرار نظام آموزشی متمرکز در ترکیه در سال ۱۹۲۴، آموزش دینی در مدارس مذهبی مستقل ممنوع اعلام شد. دو سال بعد از آن، مدارس «امام خطیب» در شهرهایی چون آنکارا، استانبول، آدانا و قونیه تأسیس شد. این مدارس ضمن حفظ اصل لائیک، در رشته‌هایی مانند امامت و خطابه و مدرسی قرآن مجید، به تربیت افراد پرداختند. (پیشین، ص ۵۲). از جمله شرایط پذیرش در این مدارس دارا بودن مدرک تحصیلی اول دبیرستان، اعتقاد به اصول مبانی دینی و اجرای عملی آن‌ها و وطن دوستی است. فارغ‌التحصیلان این مدارس با دریافت مدرک دیپلم می‌توانند در انجمن علمی عالی اسلامی ادامه تحصیل دهند و یا به اموری چون امامت، خطابه و تدریس قرآن بپردازند.

۱۰. نظام تبلیغ دینی

در ماده ۲۴ قانون اساسی جمهوری ترکیه، در مورد ترویج و تبلیغ دین، این‌گونه آمده است:

«آزادی عقیده، اعتقادات مذهبی و عمل به آن اعلام می‌گردد. ولی هرگونه استفاده از دین و مذهب برای اهداف یا مقاصد سیاسی ممنوع است. آموزش و تبلیغات دینی تحت نظارت و کنترل دولت انجام می‌گردد».

هم‌چنین در ماده ۳۶ قانون اساسی آمده است: «نگه‌داری و فعالیت امور مساجد و مراکز دینی به عهده ریاست عالی امور دیانت است. در جمهوری ترکیه، مذهب امری کنترل شده است که سازمانی وابسته به نخست‌وزیری تحت عنوان «سازمان امور دیانت» مسئول آن است». (حکیم پور و مرجانی، پیشین، ص ۳۲).

سازمان دیانت، خود مبلغ مذهب حنفی است و در تلاش‌های مختلفی که انجام داده، سعی بر تضعیف موقعیت سایر مذاهب در ترکیه داشته است. انتشارات این سازمان بسیار فعال بوده و کتاب‌های فراوانی را از فارسی و عربی به ترکی ترجمه کرده و به چاپ رسانده است. هم‌چنین این سازمان کتاب‌هایی را که بر ضد شیعه موضع‌گیری داشته منتشر نموده است.

خط مشی کلی دولت ترکیه بر اساس عدم دخالت امور دینی و مسایل مذهبی در امور حکومتی و

سیاسی است ولی دولت موظف به تأمین نیازهای اعتقادی هموطنان است. این به معنای جدایی دین از سیاست است ولی تبلیغات دینی تا حدی که وارد سیاست نشود، در این کشور آزاد است و پیروان مذاهب مختلف مجاز به تبلیغ دین خود هستند و هر کدام می‌توانند برای خود پایگاه‌های مذهبی و تبلیغی مستقلی داشته باشند.

۱۱. مساجد مهم

در ترکیه حدود ۹۰/۰۰۰ مسجد وجود دارد و به این مجموعه به طور میانگین، هر سال ۱۶۰۰ تا ۱۷۰۰ مسجد جدید افزوده می‌شود. (ابوالقاسمی و اردوش حسین، پیشین، ص ۱۲۴). از جمله مساجد مهم ترکیه، می‌توان به مساجد شهرهای زیر اشاره کرد:

آنکارا: مسجد کوچاتپه، مسجد حاجی بایران، مسجد الله اکبر؛^۱

استانبول: مسجد ایوب سلطان، مسجد سلطان احمد، مسجد فاتح، مسجد بایزید، مسجد سلطان سلیم، مسجد سلیمانیه، مسجد نور عثمانیه، مسجد لالی له، مسجد والده خان، مسجد اباصوفیا؛^۲

قونیه: مسجد سلیمیه و مسجد جامع؛

مانیسا: مسجد مریدیه؛

ارض روم: مسجد یاقوتیه و مسجد لاله پاشا؛

بورسا: مسجد جامع الوداغ و مسجد امیر سلطان؛

ازمیر: مسجد عیسی بی؛

اورفا: مسجد خلیل رحمان. (حکیم پور و مرجانی، پیشین، ص ۵۳).

لازم به ذکر است که مساجد ترکیه برای بازدید به روی مسلمانان و غیر مسلمانان (گردش‌گران) باز است، البته در مواقع نماز از ورود گردش‌گران جلوگیری می‌شود. گردش‌گران می‌بایست در هنگام دیدار از مساجد، از لباس‌های مناسب استفاده کنند. مردان شلوارهای کوتاه نپوشند و زنان نیز تا حد امکان حجاب خود را حفظ نمایند.

(http://www.turkeytravelplanner.com/Religion/mosque_etiquette.html)

۱. این مسجد مخصوص شیعیان ترکیه می‌باشد.

۲. این محل اولین کلیسایی بود که پس از فتح ترکیه توسط مسلمانان به مسجد تبدیل شد و هم‌اکنون نیز به موزه تبدیل شده است.

۱۲. احزاب و تشکلهای اسلامی

حزب اسلام‌گرای رفاه ترکیه: این حزب راست‌گرا، در سال ۱۹۷۱ با نام «حزب راست‌گرای ملی» و به دنبال غیر قانونی اعلام شدن فعالیت حزب نظام ملی تشکیل شد. این حزب گرایش‌های مذهبی و تمایل به برقراری حکومت دینی دارد و معتقد به مبارزه پارلمانی و ایجاد تغییر و تحول به نفع اسلام در جامعه ترکیه و اصلاح قوانین آن کشور و تبدیل آن به قوانین اسلامی است. در حال حاضر این حزب با نام سعادت به فعالیت خود ادامه می‌دهد.

حزب عدالت و توسعه AKP: این حزب، بر سکولار بودن دولت ترکیه تأکید دارد، ولی باحذف نمادهای مذهبی از مکان‌های عمومی، مانند ممنوعیت حجاب زنان در مراکز دولتی، مانند دانشگاه‌ها مخالف است. پس از ممنوعیت یافتن فعالیت حزب فضیلت، اسلام‌گرایان در قالب دو حزب ظهور یافتند: الف - اسلام‌گراهای محافظه کار، به رهبری «رجایی کوتان» که حزب سعادت را بنا نهاد؛ ب - شاخه عمل‌گرا به رهبری «رجب طیب اردوغان و عبدالله گل» که حزب عدالت و توسعه را بنیان گذاشتند. این حزب توانست در آخرین انتخابات پارلمانی، بیش‌ترین آرا را به دست آورد و در حال حاضر، (۲۰۰۶) دولت این کشور را در اختیار دارد.

تشکیلات دیانت: با وجود لائیک بودن حکومت، تشکیلات دینی در ترکیه زیر نظر دولت قرار دارد. این سازمان تنها نهاد دینی رسمی جمهوری ترکیه است. نام کامل آن «سازمان امور دیانت» می‌باشد. این سازمان جانشین وزارت «شرعیه و اوقاف» در ابتدای عصر جمهوری گردید. تعیین ائمه جماعات مساجد، تشکیل کلاس‌های قرآن، برنامه‌ریزی برای اداره مدارس دینی امام خطیب و توجیه مسایل فرهنگی برای مردم، به عهده این تشکیلات می‌باشد. (ابوالقاسمی و اردوش حسین، پیشین، ص ۱۲۴). این سازمان بالغ بر صد هزار پرسنل دارد.

تشکیلات اوقاف: در دوره سلاطین عثمانی، این نهاد رشد قابل توجهی داشت و بخش عمده‌ای از خدمات فرهنگی و اجتماعی از طریق «وقف» صورت می‌گرفت (اموری نظیر کتابت قرآن، چاپ و نشر کتاب و...). پس از استقرار حکومت جمهوری، بسیاری از این خدمات فرهنگی به وزارت آموزش ملی واگذار گردید و بخش قابل توجهی از فعالیت‌های اوقاف کاهش یافت و کم‌کم به صورت یک سازمان خیریه درآمد.

فعالیت‌های فرهنگی اوقاف در ترکیه اکنون در قالب مدیریت سه کتابخانه تاریخی و پر اهمیت، موزه آثار خطی تمدن ترک، مجموعه عظیم فرهنگی مولانا در قونیه، حفظ و مرمت آثار باستانی و هنری، نشریات وقف در قالب ۳۸ عنوان، ساخت مساجد در روستاها و خوابگاه‌های دانشجویی و ارائه

کمک به یتیمان، نیازمندان و مستمندان می‌باشد. هم‌چنین دو بانک به نام‌های «بانک اوقاف» و «بانک املاک» به فعالیت‌های گسترده و متنوع فرهنگی، تحت پوشش اوقاف می‌پردازند.

منابع ترک در ذکر نام سازمان‌ها و گروه‌های اسلامی فعال در ترکیه، از تشکل‌های زیر نام می‌برند که برخی از این اسامی برای ایجاد ذهنیت از فعالیت‌های تروریستی گروه‌های اسلامی در جامعه، ساخته و پرداخته دستگاه‌های امنیتی کشور است و وجود خارجی ندارند. این گروه‌ها عبارت‌اند از: حزب الله، جهاد اسلامی، حزب حرکت اسلامی، حزب الدعوة، حزب التحریر، رابطة العالم الاسلامی، ارتش آزادی خواه شریعت جهان، مجاهدین اسلامی، ارتش آزادی‌بخش اسلامی ترکیه، حزب آزادی‌بخش اسلامی، اتحادیه آزادی‌بخش اسلامی ترکیه، جبهه آزادی‌بخش اسلامی ترکیه، حزب اسلامی کردستان، جبهه عمل مهاجمین اسلامی شرق بزرگ و اتحادیه میهن‌پرستان دین‌دار کردستان. (پرنده و سبحانی، پیشین، ص ۱۱۱).

۱۳. تصوف و گرایش‌های عرفانی

با انتشار و حاکمیت اسلام در آناتولی، صوفیان ایرانی نیز در این مناطق پراکنده شدند و تصوف نیز در این سرزمین ریشه دوانید. تصوف از جذابیت فراوانی درمیان ترکان برخوردار شد. اما با تأسیس حکومت جمهوری در ترکیه و به اجرا در آمدن برنامه‌های اسلام‌ستیزانه، مبارزه با طریقت‌های صوفیه در فعالیت‌های حکومت جدید جای گرفت و در ۳۰ نوامبر سال ۱۹۲۵، مجلس ترکیه خانقاه‌ها، تکیه‌ها، زاویه‌ها و درگاه‌های طریقت‌های متعدد صوفیه و تمامی زیارتگاه‌های مذهبی را که بسیاری از آن‌ها مرقد پیران و شیوخ اصل تصوف بود تعطیل کرد.

اگر چه پیروی از طریقت‌ها در ترکیه ممنوع شد اما این به معنای حذف آن‌ها از حیات اجتماعی نبود، بلکه این طریقت‌ها به فعالیت‌های زیر زمینی روی آوردند و مجالس ذکر و سماع را مخفیانه به پا کردند.

طریقت‌های صوفیه در جمهوری ترکیه، برخلاف دوره عثمانی، از نظر ماهیتی نمی‌توانند در کنار نظام ترکیه جای گیرند، اما این به آن معنا نیست که احزاب سیاسی در صدد بهره برداری از پیروان طریقت‌ها برنمایند. یکی از دلایل پیروزی شگفت‌انگیز حزب رفاه در انتخابات مجلس سال ۱۹۹۵، حمایت قاطع بسیاری از طریقت‌ها، از این حزب بیان شده است.

طریقت‌های مطرح تصوف در ترکیه امروز هر کدام به فرقه‌ها و گروه‌های متعددی تقسیم می‌شوند که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

۱. **نقشبندیه:** طریقت نقشبندیه منسوب به «خواجه بهاءالدین» محمد بخارایی نقشبندی (متوفای سال ۷۹۱ ق) مشهور به «شاه نقشبند» می‌باشد. این طریقت از مشهورترین طریقت‌های صوفیه در جهان اهل تسنن، به ویژه سرزمین‌های تحت حکومت ترکان، ماوراءالنهر، هند و امپراتوری عثمانی بوده است. گروهی از مریدان خواجه بهاءالدین در علت نام‌گذاری آن گفته‌اند که بهاءالدین از کثرت ذکر، به مرتبه‌ای رسیده بود که ذکر بر دل او نقش بسته بود و از آن رو به نقشبندیه مشهور شده است.

۲. **بکتاشیه:** طریقت بکتاشیه منتسب به «حاجی بکتاش ولی» صوفی بلند آوازه قرن هفتم هجری است که زادگاه وی نیشابور خراسان بوده و در جوانی به منطقه آناطولی نقل مکان کرده است. وی، هم دوره جلال‌الدین محمد بلخی رومی (مولانا) است. حاج بکتاش نزد علی احمد یسوی درس خواند و در سال ۷۳۸ هجری درگذشت. طریقه «بکتاشیه» در قرن شانزدهم میلادی در آناتولی، یعنی آسیای صغیر، رواج فراوان یافت. با این که پیش‌تر «بکتاشیه» خود را از اهل سنت و جماعت می‌دانند ولی اعمال و رفتار ایشان بر خلاف آن طایفه است. این فرقه، عبادات شریعت اسلام را که نماز و روزه و حج و زکات باشد به جای نمی‌آورند و در پیش شیخ خود که او را «بابا» می‌خوانند به گناهان خویش اعتراف می‌نمایند و از او طلب آمرزش می‌کنند. (مشکور، ۱۳۷۵، ص ۱۰۶-۱۰۵).

بکتاشیه را می‌توان طریقتی خشن، و به شدت رمز آلود و تودار و از نظر آثار مدون، نسبتاً فقیر به شمار آورد. گفتنی است بسیاری در ترکیه بکتاشیه را با علوی گری مترادف به کار می‌برند.

۳. **مولویه:** مولویه نیز مانند بکتاشیه در آسیای صغیر یا آناتولی به وجود آمد و به دو فرقه «پوست‌نشینان» یا «پوستینه» و «ارشادیه» تقسیم می‌شود: برخی معتقدند مؤسس اصلی آن «جلال‌الدین محمد بلخی رومی» (متوفای ۶۷۲ هـ) مشهور به مولوی یا مولانا بوده است؛ (پیشین، ص ۳۱۸-۳۱۷) ولی پیش‌تر معتقدند مؤسس اصلی مولانا نبوده بلکه برخی منتسبین به او، پس از مرگ وی به دلیل ارادت زیادی که به او داشتند، برای مزار او قبه‌ای سبز رنگ ساختند و به این نام شهرت یافتند. مولویه طریقتی ملایم، تا حدی معتدل، شفاف و برخوردار از غنی‌ترین آثار مدون عرفان نظری است. (ابوالقاسمی و اردوش حسین، پیشین، ص ۱۶۶).

۴. **قادریه:** بنیان‌گذار طریقت قادریه - کهن‌ترین فرقه تصوف - «عبدالقادر گیلانی» (۵۶۱ - ۴۷۱ ق) از فقها است. قادریه، سلسله‌ای از صوفیه است که از مکتب «جنیدیه» نشئت گرفته است. (پیشین، ص ۳۱۶). این فرقه نقش مؤثری در گسترش و نفوذ اسلام در آفریقا داشته است. از وجوه بارز این طریقت، انجام اعمال خارق‌العاده در مجلس ذکر، مانند فرو بردن میله‌های فلزی در بدن، بلعیدن تیغ، کوبیدن میخ بر سر و مانند آن می‌باشد. البته امروزه برگزاری این نوع مراسم، حالتی نمایشی به خود گرفته است.

۵. رُفاعیه: طریقت رُفاعیه منسوب به «ابوالعباس احمد رفاعی» (۵۷۰ - ۵۱۲ ق) است. وی در بطائح عراق می‌زیست. پیروان این طریقت (چون قادریه) در مجالس ذکر و سماع، گاه به حالتی از بی‌خود شدن می‌رسند که ضربات تیغ و آهن در آن‌ها ایجاد درد نمی‌کند. از مهم‌ترین مناطق نفوذ رفاعیه در ترکیه، استان‌های کردنشین جنوب شرقی این کشور است. گفتنی است پیروان این فرقه احترام و علاقه‌ای ویژه به اهل بیت علیهم‌السلام دارند.

۶. نورجیه: طریقت نورجیه، که می‌توان آن را از فعال‌ترین و مؤثرترین طریقت‌های موجود ترکیه بر شمرد، به «ملا سعید نورسی» ملقب به بدیع الزمان (۱۳۳۹ - ۱۲۵۵ ش / ۱۹۶۰ - ۱۸۷۶ م) منتسب است. ملا سعید خود یکی از شیوخ طریقت نقشبندیه بود که در این طریقت طرحی نو در انداخت. حیات پر حادثه این شخصیت رازآلود، او را به صورت یکی از جالب‌ترین رجال تاریخ معاصر ترکیه ساخته است. مهم‌ترین گروه‌های فرعی نورجیه عبارت‌اند از: گروه فتح الله گولن،^۱ گروه مدرسه‌الزهره، گروه ینی آسیا، گروه ینی نسیل، گروه انجمن خیریه.

۷. سلیمانیه: مؤسس فرقه یا طریقت سلیمانیه، که پیروان آن «سلیمانچی لر» خوانده می‌شوند، «شیخ سلیمان حیلیمی تونا خان» است. وی که خود از شیوخ مطرح طریقت نقشبندیه محسوب می‌شد، به دلیل اختلاف نظر با جو غالب بر طریقت مزبور درباره نوع فعالیت، راه جداگانه‌ای برای خود برگزید. کمالیست‌ها، این طریقت را از دشمنان سر سخت میراث آتاترک ارزیابی می‌کنند. لازم به ذکر است که این فرقه، از جمله فرقه‌هایی است که دشمنی زیادی با تشیع دارد و در این زمینه با وهابیت هم‌سو می‌باشد.

۱۴. نقش و نفوذ زبان فارسی

زبان فارسی، زبان دربار و هم‌چنین زبان تشکیلات اداری در قلمرو دولت عثمانی بوده است. هم‌چنین برخی اسامی مردان و زنان ترک نیز از واژه‌های فارسی است، مانند: رستم، فریدون، فرخنده، خجسته، آسمان و...؛ با سقوط امپراتوری سلجوقی و سپس عثمانی و به دنبال تأسیس حکومت جمهوری و تلاش‌های گسترده آتاترک برای غربی کردن ترکیه و تغییر حروف ترکی و جای‌گزینی حروف لاتین، بسیاری از واژه‌ها و اصطلاحات عربی و فارسی از این زبان حذف گردید،

۱. اکثر نورجی‌ها فتح الله گولن را پیرو سعید نورجی ندانسته و معتقدند او به دلیل آمال و آرزوهای شخصی و رسیدن به منصب، آثار سعید نورجی را وسیله قرار داده است. هم‌چنین او متهم به همکاری با «امیت» یعنی سازمان امنیت ترکیه می‌باشد.

اما با این حال، اکنون در حدود ۲۰۰۰ واژه فارسی، با مفهوم متداول در زبان فارسی و یا با مفهومی متفاوت، در زبان ترکی مصطلح و رایج است. (پرنده و سبحانی، پیشین، ص ۱۹۹).

هم اکنون، با توسعه دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، در هشت دانشگاه ترکیه (مانند دانشگاه استانبول، آنکارا، آتاترک، ارزروم، قونیه و سلجوقیه) کرسی زبان و ادبیات فارسی وجود دارد و در بیش از ۲۰ دانشکده، زبان و ادبیات فارسی به عنوان واحد درسی اختیاری تدریس می‌شود. اما به دلیل کارایی نداشتن زبان و ادبیات فارسی در صحنه اجتماعی ترکیه، فارغ‌التحصیلان سطوح لیسانس و حتی فوق لیسانس این رشته در کسب شغل با مشکلات و دشواری‌های فراوانی روبه‌رو هستند.

گفتنی است در وضعیت کنونی، تنها ۳۰ نفر استاد زبان فارسی در ترکیه وجود دارند که از آن جمله می‌توان به پروفسور ارکان تورکمن، پروفسور سعدالدین کوچاتورک، پروفسور عدنان کارا، اسماعیل اوغلو و پروفسور مرسل اشاره کرد. هم‌چنین از این تعداد استاد زبان فارسی، ۱۱ استاد درجه پروفسوری و ۲ استاد درجه دانشیاری دارند. (حکیم پور و مرجانی، پیشین، ص ۲۶).

هزاران نسخه کتاب خطی فارسی در کتابخانه‌های ترکیه نگه‌داری می‌شود. شاهنامه‌خوانی و مثنوی‌خوانی هنوز در بسیاری از مناطق این کشور رایج است و در نوروز و اعیاد اسلامی جشن گرفته می‌شود.

امروزه مهم‌ترین مرکز آموزش زبان فارسی غیر دانشگاهی، بخش آموزش و تحقیقات رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی در آنکارا و استانبول است. در این مرکز به تمامی علاقه‌مندان، با توجه به سطح یادگیری آن‌ها، زبان فارسی به صورت محاوره‌ای، تصویری و مکتوب آموزش داده می‌شود.

منابع و مأخذ

- ۱- ابوالقاسمی، محمدجواد و اردوش حسین، ترکیه در یک نگاه، انتشارات الهدی، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۸.
- ۲- پرنده و سبحانی، زمینه شناخت جامعه و فرهنگ ترکیه، انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگی بین‌المللی، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۳.
- ۳- حکیم‌پور، علی و مرجانی، علی، شناسنامه فرهنگی ترکیه، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۳.
- ۴- فلاح‌زاده، محمدهادی، ترکیه (آشنایی با کشورهای اسلامی ۳)، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، تهران، ۱۳۸۴.

- ۵- قاسمی، صابر، ترکیه، کتاب سبز، انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۴.
- ۶- گوستاولوبون، تمدن اسلام و عرب (ترجمه حضارة العرب)، ترجمه سید هاشم حسینی، انتشارات کتاب فروشی اسلامیة، تهران، چاپ سوم، ۱۳۵۸.
- ۷- مشکور، محمدجواد، فرهنگ فرق اسلامی، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، مشهد، چاپ سوم، ۱۳۷۵.

